

ביאור בדברי רבנו ודברי הגר"י קאפח בהלכות סוכה

לרב הדגול, מורנו ורבנו, הגר"י קאפח, גדול מפרשי הרמב"ם ומאחדו בכל משנתו ההגותית וההלכתית,¹ אירע דבר מפליא בפירוש דברי רבנו בהלכות סוכה פרק ד הלכה

1 כמו שכותב מארי בהקדמתו לספר הקרבנות, עמ' ח. וראה גם "שיעור בהלכות הרי"ף מבית מדרשו של הרמב"ם", בתוך גנזי קדם ו (תש"ע), בעריכת ירחמיאל ברודי, עמ' 9–23. משם ניתן לראות שהרמב"ם עצמו לימד בהקשרים מלאים בין משנתו הפילוסופית וההלכתית. בשיעור מספר 45 משיעורי מארי במורה הנבוכים (חלק ב' פרק ב' דקה 42), נשאל מארי בנושא אחדות משנת הרמב"ם, וזו היא תשובתו (ההקלטות יצאו בהוצאת מכון מש"ה, ותמלולים שלהם עתידים לראות אור בספר בעתיד לבוא):

שאלה: איך אפשר אחרי שהוא [הרמב"ם] אומר את המשפט הזה: "ואחזור למה שהבטחתי בו להביא ראיות על חידוש העולם", איך אפשר לטעון שהרמב"ם מאמין בקדמות?

תשובה: הם אומרים... אתה לא צריך את זה [את מה שצוטט לעיל, מורה הנבוכים ח"ב פ"ב. שפ"כ] יש עוד יותר, תביא את המשנה נזיקין יש יותר מפורש (מפני שקוראים)... החיסרון הוא שאינם רגילים לראות בהרמב"ם כולו חטיבה אחת, הצד הדתי שבו, הצד ההלכתי שבו, הצד המוסרי שבו, הצד הפילוסופי שבו, הרפואי שבו, הם לא רואים אותו חטיבה אחת הפילוסופים לקחו את הפילוסופיה, ועד כדי כך שהגיעו לסוף החלק השלישי שרואים את הדביקות שלו, את הדביקות מאהבה, (לא) ניסו לומר: "זה לא דברי הרמב"ם, זה הוספה, מישהו הוסיף אותם במורה" כי הם לא יכולים להבין את זה, לא יכולים להבין את הבסיס עצמו, כפי שהוא אמר כמה פעמים, שמצוות התורה, תורתנו, מורכבת משלושה כיוונים שהם ששה, או ארבעה שהם שמונה, מהם השקפות אמת ומהם סילוק מסכים. אצלם (זה אלה) הדברים הללו אינם קיימים, ולכן כשהם מפרשים את ההלכה, הרבה פעמים הם מסתבכים בהבנת ההלכה, מפני שהם לא באים מההנחה שלו, הם לא לומדים את הרמב"ם בהיקף, (אפשר לומר לא) אלא אלה לומדים את החלק הזה, כשנתקלים בחלק שלא מתאים להם שהוא קשור לצד התורתי שבו, הם כבר לא יכולים להבין אותו, אלה לומדים הצד ההלכתי שבו, שמגיעים לצד המחשבתי או שפוסלים אותו או שפוסחים עליו בשתיקה. הרמב"ם ידע את זאת בדיוק, שיאמרו שהוא סובר הקדמות לכן הוא כותב כאן אלה דברים מפורשים:

[פירוש המשנה סנהדרין פרק עשירי – חלק עמ' קמב:] "היסוד הרביעי הקדמות [הכוונה קדמות כלפי ה', הערת מארי] שזה הוא האחד המתואר הוא הקדמון בהחלט וכל נמצא זולתו הוא בלתי קדמון ביחס אליו והראיות לזה [על המילים הללו ביחס אליו נתלים הרבה, הערת מארי] בספרים הרבה וזה הוא היסוד הרביעי הוא שמורה עליו מה שנאמר מעונה אלוהי קדם, ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבנו הוא היות העולם מחדש יצרו ה' ובראו אחר העדר המוחלט וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי ובררתי במורה.

ה, ולכאורה טעה מארי בפירושו. מדי עברי בין בתרי הלכה זו, שבתי ותרתי לחפש לה תירוץ, ולא מצאתי, והנני מגיש אותה לקורא, למען ימצא תירוץ לשאלתי ולמען יישב את תמיהתי.

הפליאה היא בשתיים:

א. הייתכן שטעה מארי בפירושו דברי רבנו?

ב. אף אם נניח שלא דייק מארי בפירושו, מסקנתו מתאימה לדברי רבנו להפליא, ואף יש ללמוד ממנה.

אסביר את דבריי.

כתב רבנו במשנה תורה (הלכות שופר סוכה ולולב, פרק ד, הלכה ה):

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות, אם היו חזקים או שקשר אותם וחזק אותם עד שלא תהיה הרוח המצויה מנידה אותם תמיד, ומלא בין האמירים בתבן ובקש, כדי שלא תניד אותם הרוח, וקשר אותם – הרי זו כשרה, שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה אינה מחיצה.

לפני שנדון בהבנת דברי רבנו, נעמוד על מקורות הלכה זו.

נאמר במשנה (סוכה, פרק ב, הלכה ד):

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות – כשרה.

ופירש רבנו על אתר:

לא הותרו האילנות משום דפנות אלא בשני תנאים: האחד, שִׁיהוּ אוֹתֵן הַאֵילָנוֹת חֲזִקִים כְּדִי שֶׁלֹא יִתְנַעְעוּ תְּמִיד בְּרוּחַ וְיִגְוְדוּ כְּדֶרֶךְ הַזְּמוּרוֹת הַדְּקוֹת;² והשני, שימלא בראש האילן ובין ענפיו בתבן וכיוצא, בו כדי שיעמוד, ולא תנידנו. לפי שהכלל אצלינו: מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה – אינה מחיצה.

[הרמב"ם הבין ש)התוספת הזו איננה בכל הפירוש שבגמרות היא רק אצלי והיא בכתב ידו עצמו במהדורה אחרונה שלו אין לי ספק שבימיו כבר הניחו לו את הטעות הזו את הדעות הללו ולכן הוסיף אותם בכתב ידו. שאלה: והוא כתב כמו שכתבתי במורה.

תשובה: נכון המורה הוא בסוף הרבה יותר רחוק מהחיבור, הוסיף את התוספת הזו בסוף אנו יודעים שכתב ידו התגלה בסוף ימיו כאשר יצא בחוץ את הדברים אבל (ה)תבנית הכתב נשאר אותו הכתב אבל יותר רהוט. ולא הזכיר רבנו לא כאן ולא בפירוש המשנה בעירובין (פרק י, משנה ח מאומה מעניין הקשירה, וגם בתלמוד הקשירה אינה נזכרת. אך בהלכה, גם כאן וגם בהלכות שבת (פרק טו, הלכה כד [כה]) הוא מזכיר את עניין הקשירה, ורבנו חננאל, במסכת סוכה, מעלה את האפשרות לקשור.

וזה לשון התלמוד בדיון במשנתנו כולל פירוש רבנו חננאל בסוגריים רבועים (סוכה כד ע,ב):³

אמר רב אחא בר יעקב: כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה – אינה מחיצה [ואקשינן עלה ממתניתין ד]תנן העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות (לה)⁴ כשרה. והא קאזיל ואתי [והני נידי ואזלי ואתו. ומשני: באילנות חזקים וקשים דלא נידי שנינו]. הכא במאי עסקינן? בקשין. והאיכא נופו? ! דעביד ליה בהוצא ודפנא [ונופה עביד ליה בהוצא ודפנא, כלומר נועץ הוצא ודפנא⁵ וקושר הנוף בהן כדי שלא יהא מתנוודד והולך ובא]. אי הכי, מאי למימרא? מהו דתימא: ניגזור דלמא אתי לאשתמושי באילן? ! קמ"ל [והאי קא משמע לן, דלא חייש דילמא אתי לאשתמושי באילן המחובר לקרקע].⁶

וכתב מארי אחר שהביא את דברי "מגיד משנה" (שם, אות ט):

לכאורה דברי רבנו שלא כפשט לשון הגמ', דשם משמע דאפלו בקשין, כלומר אילנות חזקים, והוא שקשר נופי בהוצא ודפנא. דאחר שתירץ בקשין הקשה והא איכא נופי. ורבנו כתב או שקשר, משמע דבקשין לא בעו קשירה. לכך נראה דמפרש רבנו והא איכא נופו, והרי אפשר שאע"פ שהאילן חזק יעשה רק נופו דפנות, כגון שסכך ע"ג מרפסת ונופי האילנות סביב לה. ועל זה תירץ דעביד להו בהוצא ודפנא. אבל אי עביד גזעי האילנות דפנות אינו צריך לחוש לנידת הנופים. ודלא כהרד"ע שכתב: "ומילא בין וכו' חוזר אפלו לחזקים והינו פירוש דוהא איכא נופי וכו'".⁷ ואיני יודע מה יעשה בתיבת "או". ויפה דקדק ר' מנוח שכתב: או שקשר אותם, כלומר שלא היו חזקים, שהיו ענפי האילן רכים, וקשר אותם וכו'. וברור שמדובר כאן שאין הסכך נשען על הדפנות הללו⁸ וכמ"ש גם ר' מנוח.

3 פירושי רבנו חננאל בר חושיאל לתלמוד, הוצאת מכון לב שמח, ירושלים תשנ"ד, סוכה, עמ' מח.

4 להשמטת המילה "לה", ראה הערת מארי על גרסת רבנו במשנה, זמנים, עמ' עח, ראש אות ט.

5 ופירש הערוך, ערך דפן: "היכי דנהיגי בהוצא ודפנא. פי' עבדי לחיים של גדר מן הדפנא ומגדלין אותה מהוצי הדקל. ורב האי גאון פי': הוצא גדר של קנים. דפנא – קנים עומדים שמחזיקין בהן מחיצת הקנים שלא תדחה אותה הרוח ויפילה. ע"כ לשון הערוך ערך דפן. ובערך ה' פירש: הוץ – עלה דקל תמרה. ע"כ דברי הערוך. ורבנו פירש תבן וקש.

6 וראה גם עירובין טו ע"א.

7 עד כאן דברי הרד"ע. שני ה"והכו" שכתב מארי, כך הם במקור דברי הרד"ע. ואלה הם כל דבריו על הלכה זו, ומארי לא קיצר את דבריו.

8 לפירוש הטעם לאיסור להשעין את הסכך על הדפנות, ראה דברי המאירי, סוכה פרק שני הוצאת קדם, ירושלים תשל"ח, סוכה, פרק שני, עמ' סט: "וכן במה שאמרו באילנות דפנות (לה) שכשרה, פירושו בשלא העמיד סכך באילנות. וכשאני לעצמי עדיין צריך לי עיון האם זה בגלל דבר המקבל טומאה אם לאו.

ואלו הם דברי רבנו מנוח⁹ שמארי מפנה אליהם:¹⁰

כתב הרב:¹¹ העושה סוכתו בין האילנות [ו]כו' אם היו חזקים. אמר המפרש: שהיו קשים ועבים, שיכולים לעמוד ברוח מצויה. או שקשר אותם, כלומר שלא היו חזקים, שהיו ענפי האילן רכים וקשר אותם [ו]כו'. ומלא את האמירים בתבן ובקש. האמירים ר"ל ענפים, כדכתיב: "בראש אמיר".¹² ברוח מצויה של יבשה אינה מחיצה. אבל אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים היא מחיצה, דרוח מצויה דים כרוח שאינה מצויה דיבשה. ומיירי שאין הסכוך נשען על אותן הדפנות.

עד כאן המקורות. עתה נדון בהלכה עצמה.

לפני שאביא את שתי האפשרויות להבנת דברי רבנו, אבאר את ההלכה:

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות, אם היו חזקים או שקשר אותם וחזק אותם עד שלא תהיה הרוח המצויה מנידה אותם תמיד, ומלא בין האמירים תבן וקש, כדי שלא תניד אותם הרוח, וקשר אותם – הרי זו כשרה, שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה אינה מחיצה.

בהלכה זו יש שתי שאלות עקרוניות: אחת הגדרתית, מה הבדל בין "אילן" שבדברי רבנו לבין "אמיר" מבחינת הדרישה שלא ינודו ברוח מצויה; ואחת מבנית, מה תפקיד המילה "או" בדברי רבנו, האם לחלק או להוסיף בזיקה לתנאי השני של מילוי האמירים. נבאר את דברינו.

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות פירושו: מי שבנה סוכה קטנה¹³ בין אילנות,¹⁴ והאילנות דפנות לסוכה, צריך שיתקיימו כמה תנאים¹⁵ כדי שתהיה בגדר סוכה כשרה:

- 9 רבנו מנוח ב"ר יעקב, מחכמי פרובנס, חי ופעל בסוף המאה השלוש-עשרה בנרבונא ובלונגיל. מחבר ספר המנוחה, ביאור לדברי הרמב"ם בספר משנה תורה.
- 10 ספר המנוחה, הלכות שופר וסוכה ולולב, פרק ד, הלכה ה.
- 11 רבנו הרמב"ם שם.
- 12 "ונשאר בו עוללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פריה נאם ייי אלהי ישראל" (ישעיהו יז). ופירש רס"ג על אתר (תפסיר ישעיה לרב סעדיה, הוצאת מכון מש"ה, קריית-אוונו תשנ"ד, עמ' לו): "בראש אמיר – בראש ענף". והעיר המהדיר: "ופתר אמיר כמשמעו, כי כן שם הפקה בלשון ישמעאל" וכו'.
- 13 אין הכרח שמדובר על סוכה קטנה. עם זאת, כל הפרק מדבר על סוכה קטנה: שבעה טפחים על שבעה טפחים ברום עשרה טפחים. לכן, ניתן להחיל הלכה זו גם על סוכה קטנה. בכל אופן, גם אם לא נהיה תלויים בהקשר, התנאים הללו חלים בסוכה קטנה כמו בגדולה. ופשוט.

האפשרות הראשונה, כמו שהבין מארי

א. אם האילנות חזקים, שרוח מצויה אינה יכולה להניד אותם,¹⁶ הסוכה כשרה, ואינו צריך למלא את הרווחים שבין האמירים בתבן ובקש.

ב. אם האילנות אינם חזקים, והם נעים ברוח מצויה, צריך גם לקשור¹⁷ אותם היטב כדי שלא תניד אותם רוח מצויה, וגם למלא את הרווחים שבין האמירים בתבן ובקש או כל דבר אחר הסותם, כדי שלא ינודו האמירים. נמצא שפירוש "אמיר" 'צמרת האילן'.¹⁸

וראה דברי רבנו מנוח שהובאו לעיל, שניתן להבין מהם את שתי האפשרויות. ולכאורה אין מקום לדיוק מארי בדברי רבנו מנוח.

בכל אופן, הנפקא מינה לשיטת מארי, שאם התנאי הראשון מתקיים, כלומר שהאילנות חזקים – אין צורך למלא את הרווחים שבין האמירים, ורק אם אינם חזקים,

14 אילנות נקראים הן עצים בוגרים, שגזעם קשה, הן צעירים, שגזעם רך, כמו שאומר רבנו: "זה הכלל: כל המוציא עלין מעיקרו – הרי זה ירק; וכל שאינו מוציא עלין מעיקרו – הרי זה אילן. והצלף – אילן לכל דבר" (הלכות כלאיים, פרק ה, הלכה כ). גובה הדפנות צריך להיות לפחות עשרה טפחים, מכאן שגובה האילנות עשרה טפחים. בגוף הדברים נדון בשאלה אם עשרת הטפחים הללו כוללים את האמירים או אם הדפנות הן גזעים ותו לא.

15 נוסף על התנאים המפורטים בתחילת הפרק ובהמשכו: שתי דפנות גמורות סמוכות ושלישית לפחות טפה שוחק בריחוק פחות משלושה טפחים מאחת הדפנות הגמורות וצורת פתח וכיוצא בזה. כאמור, בהלכה זו אירע דבר מופלא, רבנו מנסח אותה כך שניתן לפרש אותה לכאורה בשתי דרכים, ואין דרכו של רבנו לומר דברים מעורפלים. וראה לקמן דיוק לשוני המבטל לכאורה את האפשרות להבין כהבנת מארי.

16 הגדרת מהירות רוח מצויה ביבשה בעונת עשיית הסוכה, כמה היא התנודה הפוסלת את הסוכה, ולהגדרת "תמיד" – אין זה מקומה. והדברים נידונו במקומן. נעיר רק שמדברי רבנו ב"פירוש המשנה" על אתר ובעירובין (פרק י, משנה ח), "לפי שכל שרוח מצויה מנידה אותו אינו מחיצה", משמע שבכלל "מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה", משמעות המילה "לעמוד" אינה בניגוד למילה "ליפול" אלא בניגוד למילה "לנוד". וכך נראה גם מדברי ר"ח.

17 להגדרת הקשירה, אם לאילן או לקרקע, ראה דברי רבנו (הלכות שבת, פרק טו, הלכה כד [כה]): "אילן שהוא מסך על הארץ, אם אין נופו גבוה מן הארץ שלושה טפחים, ממלא בין בדיו ועליו תבן וקש וכיוצא בהן וקושרן בארץ, עד שיעמוד ברוח מצויה ולא יתנדנד, ומטלטל תחת כולו, והוא שיהיה תחתיו, עד בית סאתיים. אבל אם היה יתר מבית סאתיים, אין מטלטלין תחתיו אלא בארבע אמות, מפני שתחתיו, מקום שלא הוקף לדירה הוא". מכאן ראה שצריך לקשור את האילן לקרקע.

18 שכן כתב ר' תנחום הירושלמי במילונו "אלמרשד אלכאפי" (הוצאת האקדמיה הישראלית למדעים, ירושלים תשס"ה, עמ' 45, ערך אמר): "ונגזר מלשון 'שנים שלושה גרגרים בראש אמיר' (ישעיהו יז, ו), והוא הענף העלין הגבוה של העץ".

שצריך לקשור אותם, כדי שלא תניד אותם רוח מצויה, חייב למלא את הרווחים שבין האמירים, כדי שתהיה הסוכה בגדר סוכה כשרה.¹⁹

האפשרות השנייה, כדברי הרד"ע²⁰

א. אם האילנות חזקים מטבעם, שרוח מצויה אינה מנידה אותם או שקשר אותם ואין הרוח מנידה אותם.

רק אם תנאי זה מתקיים באילנות, חייב למלא את התנאי השני:

ב. צריך למלא גם את ראש האילן, כלומר בין האמירים, כדי שגם הם לא ינודו ברוח מצויה, ואחר כך לקשור את האילנות.

רק בהתקיים שני התנאים הללו, הסוכה כשרה.

עתה נותר לנו לברר מה בין "אילן" לבין "אמיר". מדברי רבנו ב"פירוש המשנה" עולה שאין הבדל ביניהם, שכאן הוא אומר על האילנות "כדי שלא יתנעצו תמיד", ואילו בעירובין כתב פעם על האמירים ופעם על האילנות "שלא תנידם הרוח המצויה תמיד" (עירובין, פרק י, משנה ח).²¹

מכיוון שלכאורה מבנה ההלכה סובל את שתי האפשרויות, נביא ראיות לשתי ההבנות.

ראיה לדברי הרד"ע מלשון התלמוד

דברי התלמוד מתאימים ללשון רבנו כהבנת הרד"ע וכדיוקן של מארי בדברי התלמוד, שלאחר שתירץ התלמוד שמדובר ב"קשים", שאל מה לגבי הנוף, ותירץ שימלא בהוצא ודפנא כדי שלא ינוד ברוח. מכאן ברור שהמילוי מוסב גם על קשים.

ראיה לדברי הרד"ע מלשון רבנו

עתה ניתן לחזות שמבנה ההלכה מתאים לדברי הרד"ע באופן הבא:

כותרת ההלכה: העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות.

19 ולא כמו שכתב הב"ח בשם ה"ר פרץ (אורח חיים, סימן תרל, אות י): "שאם היו רכים, לא יועיל קשירה, שחוששין לזימנין דמנתקי".

20 רבי דוד ב"ר אברהם עראמה. נולד בשאלוניקי בשנת הרפ"ה ליצירה לערך. חיבר בצעירותו (בשנת הש"ה) פירוש על משנה תורה. ראה הקדמתו לחיבורו שיצא לאור באחרונה בספר משנה תורה, הוצאת אשכול, ירושלים תשמ"ו.

21 ולכאורה שלא כדקדוק הרב משה מרדכי קארפ בחיבורו "משמרת מועד" על מסכת סוכה. והובאו דבריו בהערות לפירוש המשנה, מהדורת מכון המאור, סוכה, עמ' תלט. ואחר כתבי דברים אלו, ראיתי שגם הוא דן בזה בארוכה.

תנאי ראשון: אם היו חזקים או שקשר אותם וחזק אותם עד שלא תניד אותם תמיד רוח מצויה.

תנאי שני: מילא בין האמירים בתבן ובקש כדי שלא תניד אותם רוח מצויה וגם קשר אותם.

אז ורק אז: הרי זו כשרה.

נראה לי שמדובר באילן שגובהו רק עשרה טפחים, שהוא חייב למלא גם את האמיר. אבל אם היו הדפנות רק גזעים חזקים, אף על פי שלא מילא את האמיר, סוכתו כשרה, כיון שאין צורך באמיר להכשר סוכה, ויכול להשתמש גם באמיר הנד ברוח מצויה. בזה נראה לי לחלק בין הבנת מארי להבנת הרד"ע. וראה עוד לקמן.

ראייה לדברי הרד"ע מסברה

מה לי קשים מה לי קשר, התוצאה זהה, אין הסוכה נדה ברוח מצויה, והיא כשרה. כמו כן, אין הבדל בין האמיר לאילן לעניין השימוש כדופן, על האילן כולו משורשיו ועד צמרתו לעמוד ברוח מצויה.

סתירה לכאורה לדברי מארי מלשון רבנו

אילו רצה רבנו לפסוק כהבנת מארי, היה אומר:

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות, אם קשר אותם וחזק אותם עד שלא תהיה רוח מצויה מנידה אותם תמיד, ומלא בין האמירים בתבן ובקש, כדי שלא תניד אותם הרוח, וקשר אותם או שהיו חזקים – הרי זו כשרה, שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה אינה מחיצה.

וכיוון שניסח את ההלכה כמו שניסח, שהקדים את החזקים לקשירה, משמע שהוא מפרש כפשט התלמוד והר"ח וכדברי הרד"ע.

ועתה לפתרון דברי מארי

מארי, כנשר יעיר קינו, באברתו הגדולה ועינו החדה, ודעתו דעת תורה מקיפה, לא טעה. ואחר בקשת מחילה ממורי ורבי עטרת ראשי, שאיני אפילו עפר לרגליו, דבריו בפירוש הלכה זו צריכים עיון. יחד עם זאת, על אף תמיהתו על לשון רבנו, אמר בדבריו דבר

שהוא כפלא בעיניי, שאף על פי שהבין לכאורה שלא כפשט התלמוד ולשון רבנו, הפסקה מתאימה לחלוטין לדעת הרמב"ם מכל קצותיה. וזה לשון הזהב:²²

לכך נראה דמפרש רבנו והא איכא נופו, והרי אפשר שאע"פ שהאילן חזק יעשה רק נופו דפנות כגון שסכך ע"ג מרפסת ונופי האילנות סביב לה. ועל זה תירץ דעביד להו בהוצא ודפנא. אבל אי עביד גזעי האילנות דפנות, אינו צריך לחוש לנידת הנופים.

מכאן מוכח בכירור, שגם אילו היו הגזעים חזקים, חייב למלא בתבן ובקש את הרווחים שבין האמירים, היינו הנופים, אם הוא מבקש להשתמש באמירים כדפנות לסוכה. אבל אם השתמש רק בגזעים חזקים ורק הם משמשים כדפנות, פשוט שאינו צריך למלא את הרווחים שבאמירים כי אינם משמשים לסוכה כלל. וזה מוסכם לדברי הכול. ותו לא מידי. והכול בא על מקומו בשלום.

סיכום

בהא נחתינן ובהא סלקינן. נראה כי להלכה אם נצרך האדם להשתמש באילן כדופן לסוכה, הוא חייב לוודא שכל מה שמשמש כדופן עד גובה עשרה טפחים,²³ בין אילן בין גזע בין אמיר וצמרת, עומד ברוח מצויה. ואם אינו עומד, חייב לקשור אותו. ואם יש לצומח עלים וענפים שאינם עומדים ברוח מצויה בתוך עשרה טפחים, חייב לחזק אותם על ידי מילוי הרווחים כדי שיעמדו ברוח מצויה.

לא נשאר לי אלא לקרוא על מורנו ורבנו הנאסף את דברי רבנו בהלכות דעות (פרק ד, הלכה ב): "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ייי צבאות הוא (מלאכי ב, ז). אמרו חכמים: אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, תורה יבקשו מפיהו".

22 כעין דברי חז"ל (חולין ה ע"ב): "ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן".

23 וכדברי כסף משנה על אתר.